

CULTURA CREȘTINĂ

APARE, CU ESECȚIA LUNILOR IULIE ȘI
AUGUST, LA 10 ȘI 25 n. A FIECĂREI LUNI.

Abonamente:

Pe un an: cor. 10.
Pe 1/2 an: cor. 5.
In străin.: cor. 12.
Numărul 50 bani.

REDAȚIA:

Dr. Ioan Sâmpăleanu, Ștefan
Roșianu, Dr. Victor Macaveiu,
Dr. Alexandru Nicolescu și
Dr. Alexandru Rusu.

Redacția și Admi-
nistrația:

»Cultura Creștină«
Balázsfalva.

Serbările euharistice de pe insula Malta.

Alătura de Roma jubilară a ajuns, în zilele de 23—27 Aprilie, și insula Malta în centrul interesului întregii lumi catolice. Ea a avut anul acesta norocul să găzduiască al XXIV-lea congres euharistic internațional. Frumosul și importantul ei trecut istoric, păstrarea neștirbită a credinței primite dela însuș apostolul neamurilor, și mai ales împrejurarea, că ea este centrul firesc al vechei lumi, care mai întâiu a simțit roadele mângâietoare ale edictului desrobitor dela Milan, au făcut ca în acest an insula Malta să fie cel mai potrivit loc pentru întrunirea congresului euharistic.

Congresul însuși nu a avut nimic din strălucirea coroanei împărătești, care a ridicat așa de sus nimbul congresului din Viena, dar căldura dragostii față de euharisticul Isus, ce stăpâneă din acest prilej inimile tuturor Maltezilor, catolici unul ca unul, a făcut ca și acest congres să fie o puternică manifestare a sentimentului religios, și un demn răspuns la atacurile nesfârșite și tot mai intețite ale necredinței din zilele noastre. Numărul congresiștilor încă nu a ajuns, nici pe departe, pe acela al congresiștilor din Viena — și aceasta în parte din pricina situației deosebit de neprielnice a stărilor politice —, dar cei cinci cardinali, în frunte cu legatul papal card. Ferrata, cei peste 30 de episcopi străini și sutele de Francezi, Italieni, Belgieni, Americani, Spanioli, Nemți, Poloni, Austrieci și alții, au asigurat din belșug caracterul internațional al congresului.

Lucrările celor trei zile de muncă ale congresului, săvârșite în secțiuni deosebite ca și la congresul din Viena, au atins

cele mai importante probleme ale vieții religioase, osia căreia este harul dumnezeesc, care se varsă mai bogat chiar prin taina sf. euharistii. Nu ne gândim nici să schițăm măcar elenchul acestor probleme, dela tractarea cărora Papa Piu X așteaptă — după cum spune în scrisoarea adresată congresului — cele mai frumoase rezultate, ținem să constatăm însă, că dintre toate problemele, de cea mai aleasă considerație s'a învrednicit problema vieții religioase a tinerimei. S'ar putea zice, că întreg congresul euharistic dela Malta, mai mult ca oricare altul, a stat sub zodia acestei probleme, a cărei importanță pentru viitorul împărăției lui Hristos, nu se poate accentua de-ajuns. Ea nu s'a discutat numai într'o secțiune anume, ci a străbătut ca un fir roșu și vorbirile festive ale oratorilor celor 4 ședințe solemne, fiind atinsă chiar și în vorbirea de inaugurare a congresului, ținută de cardinalul Ferrata. — Fie, că pe urma acestor fapte, să ne pătrundem și noi de importanța pastorației tinerimei, dându-i toată atențiunea, ce i-se cuvine!

Serbările euharistice de pe insula Malta s'au terminat cu obișnuita procesiune solemnă, în care de astădată, deși pe pământ englezesc, sf. euharistie a putut fi purtată cu toată solemnitatea pe străzile La Valettei, capitala Maltei. Congresul acesta a avut însă și ceva nou și neobișnuit la alte congrese: binecuvântarea mării, care s'a făcut cu o pompă deosebită în presara zilei de încheiere a congresului. Când soarele apunea pe orizont, împrumutând valurilor verzii ale mării o înfățișare feerică, în mijlocul sutelor de steaguri, și în sunetul clopotelor celor 300 de biserici ale insulei, precum și al nenumăratelor sirene a nărilor din jur — legatul papei împărtășea, de pe o stâncă, mișcat până la lacrimi, binecuvântările purtate de mormurul lin al valurilor până la țărmurii alor trei continente... , vestind lumii, că congresul jubilar (al XXV-lea) al anului viitor se va ține în Lourdes-ul Preacuratei Fecioare.

Dea Dumnezeu, ca valurile aceste binecuvântate să fie un fericit simbol al harurilor dumnezești, ale căror unde să atingă și să sfarme țărmurii stâncoși ai necredinței din sufletele oamenilor!

Dr. ALEXANDRU RUSU.

Iarăș limba liturgică a Hajdudoroghului.

În coloanele acestei reviste s'a accentuat deja în mai multe rânduri și cu toată puterea, că după înfăptuirea episcopiei de Hajdudorogh unul dintre cele mai legale și în aceeaș vreme din cele mai puternice mijloace de apărare este chestia limbei liturgice a noiei dieceze. Bulla „Christifideles graeci“ spune limpede că, peste trei ani dela înființare, limba liturgică a noiei dieceze are să fie limba greacă veche, putându-se întrebuiți limba vernaculă, vorbită de popor, numai în funcțiunile extra-liturgice. Acelaș lucru se accentuează într'un mod deosebit de energie și în circulara din 28 Octomvrie 1912 dată de Nunțiatuura din Viena cătră toate Ordinariatele din Ungaria, precum și în decretule de executare ale bullei, date de aceeaș Nunțiatuură în 17 Noemvrie al aceluiaș an. Atitudinea atât de respicată a Romei în această afacere, ne convinge tot mai mult, că ea nu și-a dat învoirea la înființarea noiei dieceze: cu gândul să ajute nizuințele de maghiarizare ale politicianilor maghiari.

Lucrul acesta se confirmă și prin răspunsul pe care l-a dat, din încredințarea Congr. de Propaganda Fide, Nunțiuul din Viena I. P. S. S. Mitropolitului nostru, în 20 Februarie al acestui an. Prin acest răspuns, pe care-l dăm mai jos atât în original, cât și în traducere românească, se întărește și mai mult punctul nostru de vedere, pentrucă în el să precisează, în favorul nostru, noțiunile rugăciunilor *liturgice* și *neliturgice* din biserica orientală. Asupra importanței acestui răspuns s'a stăruit însă după cuviință încă în Nr. 5 din acest an al revistei noastre și de aceea ne mărginim acum la publicarea lui.

Iată-l:

Nuntiatura Apostolica

No 832.

Viennae, die 20 Februarii 1913.

*Excellentissimo Domino Dno V. Mihalyi de Apsia
Archiepiscopo Fogarasiensi*

Excellentissime Domine

Dubium a Dominatione Tua Illma ac Revma, in litteris suis aestimatissimis d. d. 26 Novembris 1912, circa usum linguae liturgicae in sacris functionibus, expositum, Sacrae Congregationi de Propaganda Fide, uti par erat, dirimendum, suo tempore proposui.

Porro, Sacra eadem Congregatio, hanc mihi responsionem circa praefatum dubium dedit, cum Amplitudine Tua com-

municandum, scilicet: retinendum esse, iudicio etiam peritorum in graeco ritu, preces quomodocumque in omnibus graecis libris a S. C. Propagandae Fidei editis, omnes esse liturgicas, ut etiam in proposito dubio a Revmo Archiepiscopo innuebatur.

Rationem autem dubitandi Dominationi Tuae forsitan prae-buerunt verba epistolae meae circularis d. d. 28 Octobris 1912, in quibus sermo erat de precibus *liturgicis* et *non liturgicis*. Sed animadvertendum est, epistolam illam ad omnes Hungariae Revmos Episcopos etiam latini ritus datam fuisse, quo in ritu, uti Dominatio Tua bene novit, recte sermo fieri potest de precibus *liturgicis* et *non liturgicis*.

Ceterum sensus aestimationis et reverentiae meae erga Dominationem Tuam libenter profiteor, et permaneo

Dominationi Tuae Illmae ac Revmae

addictissimus in Chr.

† *Raphael Archiep. Laodicen.*
Nuntius aplicus.

Nunțiatura Apostolică
Viena în 20 Februarie 1913.

Nr. 832.

Excelentissime Dornule

Dubiul despre uzul limbii liturgice în funcțiunile sacre, carele Domnia Ta Ilustrisimă și Reverendisimă l-a adus în preaprețuita sa scrisoare din 26 Novemvrie 1912., l-am propus la timpul său, după cum s'a cuvenit, spre hotărîre Sacrei Congregațiunii de Propaganda Fide.

Aceeași Congregațiune mi-a dat apoi referitor la amintitul dubiu acest răspuns, ca să-l împărtășesc Amplitudinii Tale, anume: că este a se țineă, și după judecata pricepuților în ale ritului grecesc, că rugăciunile cuprinse în orice chip în cărțile grecești editate de S. C. de Propaganda Fide, toate sunt liturgice, precum și Reverendisimul Arhiepiscop încă a spus-o în dubiul propus.

Motivul de îndoială poate că l-au dat Domniei Tale cuvintele epistolei mele circulare dto 28 Octobrie 1912, în cari eră vorbă despre rugăciuni *liturgice* și *neliturgice*. Dar e de observat, că epistola aceea a fost îndreptată cătră toți Reverendisimii Episcopi ai Ungariei și așadară și cătră cei de rit latin, în care rit, pe cum bine știe Domnia Ta, pe dreptul poate fi vorbă despre rugăciuni *liturgice* și *neliturgice*.

De altmintrelea esprim cu plăcere simțemintele mele de stimă și reverință față de Domnia Ta și rămân al Domniei Tale Ilme și Rvme

Cel mai supus în Hr.

† *Raphael Arhiep. Laodicen.*
Nunțiu Apostolic.

Prin aceasta scrisoare se dovedește deci încă odată, că în contra tendințelor de maghiarizare ale aceloră, cari ar nesocoti cuvântul Romei, ne putem apăra în mod eficace, sprijinindu-ne pe aceste hotărîri. Și aceasta cu atât mai vârtos, cu cât și în motivarea proiectului ministrului Iankovich, prin care se va înartricula noua episcopie în legile țării — încă se spune că limba liturgică a ei va fi limba greacă veche. Nu numai dreptul canonic ci și dreptul civil ne îndreptățesc deci să luptăm cu ultima energie împotriva maghiarizării prin episcopia de Hajdudorogh.

REDACTIA.

Din istoria bisericească a Maramurășului.

— Episcopul Iosif Stoica. —

(II).

Iosif Stoica este, cum dovedesc documentele descoperite și publicate în timpul din urmă, cea mai tristă și mai întunecată figură din trecutul bisericii române. A fost un om lipsit cu desăvârșire de simțul de demnitate, care în decursul păstoririi sale de 15 ani (dela începutul anului 1690 până la începutul lui 1705) a comis cele mai detestabile și mai mârșave fărădelegi, până când în urma unei lungi, amănunțite și odioase investigații a fost aruncat în temniță.

Urme despre purtarea puțin vlădicească și despre conflictul lui Stoica cu autoritățile comitatului aflăm deja din 1692. În 11 Martie a acestui an vicecomitele Francisc Darvai protestează împotriva faptului, că vlădica n'a răspopit pe preoții din Iahovina (Vajnág), ci i-a oprit numai dela celebrarea liturghiei¹⁾. În 29 a lunii următoare protestează împotriva lui trei credincioși nobili din erașul de sus pentru un anumit contract privitor la niște venite, cari nu ni-se determină mai de aproape, încheiat între vlădica și între credinciosul Ion Popovici²⁾. În 6 August 1699 vicecomitele protestează din nou împreună cu mai mulți funcționari și oameni nobili înaintea adunării comitateneze împotriva purtării lui Stoica, care calcă în picioare hotărîrile comitatului privitoare la ținerea soboarelor și la drepturile și sfera lor de activitate³⁾.

¹⁾ Cziple, o. cit. p. 91 nr. 39.

²⁾ Ibidem p. 92 nr. 41.

³⁾ Ibidem p. 94 nr. 44.

În 24 Februarie 1705 se ține în Sighet un sobor, la care iau parte o mulțime de fruntași laici și clerici din comitat. În sinodul acesta parohul Ion Pop din Iagova, care a fost scos din slujbă pe nedreptul, și nobilul Ion Popovici din Iahovina au prezentat în scris un mare număr de pări, cuprinse în mai multe puncte, dovedind, că episcopul Stoica a săvârșit și săvârșește lucruri contrare oficiului său și cerând ca soborul să ia împotriva lui măsurile de îndreptare și astfel să pună capăt suferințelor, pe cari le îndură atât dâșii cât și întreagă biserica „grecească” din comitat. La dorința celor prezenți, vicecomitele Darvai, a compus, în limba ungurească un fel de statut, pe care l-a adus în 27 Februarie la cunoștința tuturor preoților din cuprinsul comitatului. Statutul cuprinde în 20 de puncte condițiile, pe cari vlădica s'a obligat a le observa și cari au un interes deosebit, pentru că din ele cunoaștem și pările ridicate contra lui. Cuprinsul acestor puncte e următorul: Vlădica fără știrea „superiorilor” nu poate merge nici nu poate trimite pe nime în țări străine. În pedepsirea supușilor va observa legile țării și ale comitatului. Dacă va lucra altfel va fi pedepsit cu 24 fl. și restituirea din averea proprie a pagubelor cauzate prin astfel de pedepse. Sub aceeaș pedeapsă e oprit a impune credincioșilor contribuții fără știrea și aprobarea sinodului. Se va abține de la fărădelegile comise până acum și mai ales de la beutură. Nu va numi protopopi fără consensul soborului, care e necesar și la depunerea ori căruia funcționar bisericesc și la despărțirea căsătoriilor. Va grijă de disciplina preoților, va merge regulat la biserica unde va săvârși slujbele obișnuite și se va îngriji ca și preoțimea de sub stăpânirea lui să facă asemenea; va lua parte la sinoade, la cari trebuie să fie de față toți preoții, sau fiind împiedecat își va trimite un reprezentant și va observa hotărârile aduse într'însele; va da samă de banii adunați de la credincioși pentru diferite scopuri; se va prezenta totdeauna la adunările comitatene ca astfel să-și poată apăra supușii cum se cuvine; nu va cununa credincioșii altor confesiuni; preoții nu vor putea lua pentru înmormântări mai mult de 50 de denari. Vlădica va primi un floren de la fiecare biserică, iar nu de la fiecare preot, cum primea până acum și nu va înmulți fără rost numărul preoților, ci fiecare biserică va avea doi, sau cel mult trei preoți, cari vor fi scutiți de tot felul de sarcini publice. La sfârșit se spune, că episcopul a promis și

jurat în fața sinodului, că va observa punctele aceste „sancte et inviolabiliter“¹⁾).

Gheorghe Dolhai, căpitanul cetății Hust, n'a fost mulțumit cu jurământul și făgăduința sărbătorească alui Stoica, sau poate că acesta a căzut din nou în vechile-i păcate, și de aceea l-a prins și l-a aruncat în temniță. Procedura lui Dolhai i-s'a părut comitatului nedreaptă și astfel scrie în 15 Martie 1705 principelui Francisc Rákoczy II, rugându-l să fie cu considerare la dignitatea lui vlădicească și la împrejurarea, că nu e un venetic, ci nobil de baștină, care are o avere de 200 floreni și deci să purceadă împotriva lui conform legilor și să fie pedepsit numai dacă se va dovedi în urma unei investigații legale, că e vinovat²⁾. Principele răspunde din Agria în 8 Aprilie, aducând la cunoștința comitatului, că a cerut dela Dolhai informații autentice și i-a poruncit să purceadă contra vlădicului pe cale legală. Comitatul îi mulțumește în 22 Aprilie și totodată exmite ca investigatori pentru erașul de sus pe Francisc Gyulai și Gheorghe Szaplóczai, pentru erașul Casoului pe Andrei Bihari și Dumitru Dunca, pentru erașul Sighetului pe Martin Püspöki și Gavril Szaplóczai, iar pentru erașul de jos pe Daniil Szentesi și Ioan Riskó. La investigație vor lua parte și pretorii sau câte un jurat „bun“³⁾.

Investigația s'a început în erașul de jos deja în 9 Aprilie și a durat până în 17, iar în erașul Sighetului și al Casoului în 23 respective 24 Aprilie și a durat până în 28 a aceleași luni. În erașul de sus n'a fost nici o investigație. Au fost ascultați sub jurământ 678 martori preoți și laici, bărbați și femei, bătrâni și tineri, nobili și iobagi din 43 de sate. Actele investigației ni-s'au păstrat, și aceste ne dau o icoană înspăimântătoare despre vieța și activitatea lui Stoica. S'au descoperit cu prilejul acesta o mulțime de fărâdelegi, dintre cari unele sunt indescriptibile. S'a dovedit, că vlădica despărțiă căsătoriile fără nici o cauză canonică și fără știrea și aprobarea soborului și aceasta o făcea pentru sume mari de bani, cari puteau fi rescumpărați, cum dovedesc actele, cu câte o vacă, la care se mai adaugea uneori și câte un car sau mai multe de fân; că hirotonia preoți veniți din alte părți, mai ales

¹⁾ Hodinka A., A munkácsi gör.-szert. püspökség okmánytára 421—3.

²⁾ Cziple, o. cit. p. 98—9 nr. 49.

³⁾ Ibidem p. 99--100 nr. 50 și 51.

din Ardeal; că puneă preoți pentru bani, astfel încât în unele sate numărul lor se urca până la zece. S'a dovedit apoi, că vlădica era un bețiv ordinar. Bea și se îmbată de nu se trezește trei zile, zice un martor, iar alții spun, că l'au văzut și în sobor beat, de nu-și putea „învârti limba în gură“, și că uneori nici la liturghie nu putea merge din cauza beției. În astfel de stare avea obiceiul de se apropiă foarte puțin vlădicește de femeile, cari erau lângă dânsul. „Tudom — zice nobilul Ion Ilieș din Iagova — hogy részegen tapogatodzott és vājált asszonyembereket“. Marița, nevasta lui Gheorghe Pop din Câmpulung spunea cu o anumită mândrie investigatorilor, că și pe ea a sărutat-o, „dar nu i-am rămas datoare — zice dânsă — că și eu l-am sărutat“. S'a dovedit, că vlădica chemă preoții la soboare, cari apoi nu se puteau țineă, fiindcă dânsul își petreceă cine știe unde cu femei destrăbălate¹⁾.

Astfel Stoica a fost ținut închis și după investigație. În 22 Maiu 1705 credincioșii intervin în favorul lui, cerându-i eliberarea din închisoare. Intervenția n'a avut nici un rezultat și de aceea intervine la sfârșitul anului comitatul însuș, poruncind solilor Daniil Ajtai și Daniil Szaplonezai să exopereze dela principele eliberarea lui Stoica pe lângă o chezeșie bună²⁾. În urma acestei intervenții Stoica pare a fi eliberat. Rákoczy ocupat cu grijile războiului — abia cu câteva săptămâni înainte suferise o grea înfrângere în Ardeal, în urma căreia a fost silit a se retrage la Gherla, iar oștile generalului împărătesc, Herbeville au intrat triumfătoare în Cluj — nu avea timp să se ocupe cu afacerile episcopului ortodox din Maramurăș. Astfel Stoica a continuat, bucurându-se de sprijinul comitatului, a mai păstorit câțva timp bisericile românești din acele părți.

Cei puși în fruntea comitatului aveau interese deosebite, oricât ar fi fost Stoica de pățimaș și de destrăbălat, să-l sprijinească. În vremile aceste de energetică propagandă catolică, când dieceza vecină a Muncaciului era aproape întregă unită și când catolicismul fusese primit și din partea clerului ardelean, nobilii calvini din comitat aveau lipsă de un om, care să se știe opune propagandei catolice și să-și știe țineă credincioșii departe de ea. Stoica a dovedit în repețite rânduri,

¹⁾ Actele sunt publicate la Hodinka, o. cit. p. 425 - 47 și 448 - 63.

²⁾ Cziple, o. cit. p. 101 - 2 nrii 54 și 58.

că are toate calitățile necesare acestei grele misiuni. La sfârșitul anului 1699, sau la începutul celui următor, Românii de aci, folosindu-se de drepturile cuprinse în diploma din 14 Aprilie 1698 a împăratului Leopold, s'au declarat la stăruința lui Stoica uniți cu calvinii. Influența sa s'a estins peste marginile strimte ale comitatului. La îndemnul său au părăsit catolicismul o mulțime de sate din diecesa Muncaciului, iar preoții de aci și de multe ori și cei din Ardeal aflau refugiu sigur sub aripile ocrotitoare ale vlădicului maramurașan.

În curând însă Stoica a fost silit a se retrage dinaintea unui puternic și primejdios concurent, care se bucură și de înaltul sprijin al principelui însuș. Acesta eră Ion Circa de Gâmbuș.

Ion Circa a fost, după moartea episcopului Teofil Szerémi (1692—1697), candidat, alături de Atanasiu Anghel, la tronul vlădicesc al Ardealului. Deși a dat, cum ne asigură contemporanul și patronul său, cronicarul Nicolae Bethlen, 50 de galbini guvernatorului Bánfi pentru a fi ridicat la această demnitate¹⁾, a isbutit totuși celalalt candidat, care a și fost sfințit la începutul anului 1698 în București. Circa însă nu s'a lăsat învins, ci mânat de caracterul său deosebit de neastâmpărat și violent și sprijinit de fruntașii calvini ai Ardealului și de câțiva dintre Românii neîndestuliți cu politica religioasă alui Atanasie, a mers la București, unde pare a fi primit, de fapt, darul arhieriei²⁾. Reîntors în Ardeal a încercat a intra în legături mai strânse cu patronii săi și de aceea în vara anului 1700 s'a declarat gata a primi învățăturile de credință ale acelora³⁾. Atanasie Anghel temându-se, că din nemulțumirile răslețe, cari se manifestau în diferite părți ale țării împotriva activității sale, va putea isbugni o primejdioasă mișcare de distrugere a operei atât de nesigure a unirei, l-a prins, l-a dus legat în lanțuri la Alba-Iulia și l-a aruncat în temniță.

Faptul acesta eră considerat din partea fruntașilor calvinismului, ca o grea violare a libertății religioase garantate de legile țării și de diplomele împărătești. Superintendentele Ștefan Veszprémi intervine la guvernatorul Gh. Banfi, care trimite, în 6 Iulie 1700, lui Atanasie o scrisoare energică iscălită și de canelarul Bethlen și de consilierul S. Naláczi, în care protestează împotriva arestării lui Circa și poruncește să-l

¹⁾ Șincai, *Cronica Românilor* ed. 1 tom. III p. 211.

²⁾ Nilles, *Symbolae* etc. I p. 220.

³⁾ *Ibidem*, p. 222.

elibereze, sau cel puțin să-l țină în o temniță mai potrivită cu caracterul unui preot, deci fără fiare și lanțuri¹⁾. În 8 Iulie aceiaș magnați calvini trimit și generalului împărătesc al armatei ardelene, contelui Rabutin, un protest, plângându-se de tratamentul neuman, de care se bucură Circa. Acesta n'a comis nici o crimă, spun dânșii, ci s'a folosit de privilegiile primite dela împăratul, care a dat tuturor dreptul de a se uni cu una dintre cele patru religii recepte (catolică, luterană, calvină și unitară). El s'a unit cu noi și de aceea suntem datori să-l apărăm; prinderea lui e o injurie la adresa bisericii noastre. Din astfel de lucruri pot urmă, fără voia noastră, tragedii triste. De aceea cer, ca generalul să intervină pentru punerea lui în libertate²⁾.

Rabutin a trimis protestul la curtea împărătească din Viena. Amestecul acesteia eră însă superfluu. Lui Circa i-a succes a fugi din închisoare. Calvinii l-au primit în colegiul lor din Bălgrad, de unde l-au trimis peste câteva zile la Aiud, iar după două săptămâni a fost așezat într'o parohie româno-calvină din comitatul Hunedoarei. Nici aci n'a putut stă mult timp „pentru cursele cele multe...”, ci a pribegit³⁾. Locul pribegiei lui Circa nu-l cunoaștem. Cred însă, că presupunerea d. Cziple, care zice, că acesta s'a dus din comitatul Hunedoarei în Maramurăș, „singurul loc, unde reformații își susținură neștirbită influința și unde românii se uniră cu biserica reformată⁴⁾”, e foarte probabilă.

După izbucnirea revoluției lui Francisc Rákoczy, Circa a întrat în rândul Curușilor și sprijinit de partida puternică a calvinilor unguri, dușmani neîmpăcați ai catolicismului și deci ai familiei de Habsburg, i-a succes a-și câștiga titlul de „al Ardealului episcop Românilor”, cum se iscălește într'o scrisoare adresată principelui. Din motive, cari nu le cunoaștem cu siguranță, probabil în urma grelei înfrângerii suferite de Curuși în toamna anului 1705 în Ardeal, Circa trece în Moldova, de unde scrie în vara anului următor lui Rákoczy, rugându-l să-și aducă aminte de dânșul⁵⁾. Din Moldova se în-

¹⁾ Hintz, Geschichte des Bisthums der gr. nichtunirten Glaubensgenossen in Siebenbürgen. Hermannstadt 1850 p. 98.

²⁾ Nilles, o. cit. p. 222—3.

³⁾ N. Bethlen la Șincai, o. cit. loc. cit.

⁴⁾ „Cultura Creștină” a. I p. 24.

⁵⁾ Iorga, Studii și documente privitoare la Istoria Românilor vol. IV. București 1902 p. 72 nr. 67.

toarce iarăș în Ardeal și la 1707 a intrat, în fruntea oștilor triumfătoare ale Curuților și însoțit și de o mulțime de preoți dușmani ai unirei cu Roma, în Alba-Iulia, silind pe Atanasie să se refugieze la Sibiiu. Primejdia era atât de mare pentru biserica unită, încât iezuiții s'au văzut siliți a convoca îndată după trecerea furtunii un sinod, în care preoțimea să aibă din nou prilejul ași manifesta statornicia în credința catolică¹⁾.

O păstorire alui Circa în Ardeal, unde armatele împărătești s'au dovedit superioare cetelor nedisciplinate ale Curuților, era imposibilă. De aceea se retrage în Maramurăș și ia locul lui Stoica a cărui activitate s'a mărginit de aci încolo la hirotonirea fugarilor din Polonia și din dieceza ruteană a Muncaciului²⁾.

Circa a mers întru toate pe urmele antecesorului său. A oprit sate întregi dela cercetarea bisericii lăsându-se înduplecat a-ridică grava pedeapsă numai pentru mari sume de bani, de dragul cărora desfăcea căsătorii, puneă și depuneă preoți; a prădat mănăstiri; a trăit în fărădelegi cu fete și prevese tinere și a scris scrisori false în numele soborului și al propopilor³⁾. De aceea în toamna anului 1709 comitatul la propunerea vicecomitelui Darvai, începe împotriva lui o lungă investigație și dovedindu-i-se fărădelegile, a fost condamnat, la începutul anului următor, la închisoare, după care aveă să urmeze, conform legilor statului, pedeapsă de moarte. Cunoșcându-și vinovăția și știind deci ce-l poate așteptă a dispărut din comitat înainte de-a se începe investigația⁴⁾.

Astfel Maramurășul rămâne fără episcop legitim, pentrucă Stoica nu era recunoscut de principele, care nu-i puteă iertă unele păcate. În 3 Iunie 1711 credincioșii intervin la autoritățile comitatului, cerând să-l restituie în vechea-i demnitate⁵⁾. Intervenția a fost zădarnică, căci peste câteva săptămâni Stoica s'a stins. În 6 Octomvrie Polycarp Filippovics, vicarul apostolic al Muncaciului, scrieă cardinalului Paulucci despre moartea unui „episcop rutean schismatic“ din comitatul Maramurășului⁶⁾.

ZENOVIE FĂCLIȘA U.

1) Nilles, o. cit. p. 372—3.

2) Hodinka, A munkácsi gör. szert. püspökség okmánytára, p. 522.

3) Cziplé, A maramarosi püspökség kérdése p. 107—8.

4) Ibidem, p. 10, 7.

5) Ibidem, p. 113 nr. 64.

6) Hodinka, o. cit. p. 566.

Sentimentalism bolnav.

Filozofia creștină a învățat în toate veacurile și învață și astăzi — cu foarte puține excepții — că din adâncul sufletului omului țisnesc două facultăți spirituale, mintea și voința, prin cari omul se asemănă cu Dumnezeu, adevărul și binele suprem. La anul 1777 însă pășește în public cu altă părere Ioan Nicolau Tetens, punând lângă celelalte două facultăți încă una: facultatea sentimentului (Gefühl) și enunțând, că aceste trei sunt coordonate, sunt de aceeaș valoare și demnitate. Când apoi la această părere se alătură și Kant, ea își câștigă numai decât drept de încetățenire în lumea modernă. Nu mă ocup cu gândul să arăt falzitatea acestei păreri. Am înșirat-o numai de dragul ideii ce mă stăpânește. Ca ultimă etapă a acestui curent, vine opinia lui Schleiermacher, care declară, că sentimentul este superior chiar intelectului și voinții și așa se simte îndemnat să reducă din samă afară activitatea voinții și prețul ei în viața omului, lăsându-i un teren de activitate de tot mic. Această teorie și-a aflat adepți destul de număroși. Astfel Bernardin de Saint-Pierre, auctorul opului Paul și Virginia ridică importanța sentimentelor, sau a afectelor, — noi le zicem cu nume colectiv inimă — până'n al treilea ceriu, desprețuind formal mintea cu judecata ei rece și cumpănită. El declară de repetite ori, că pe când alții vorbesc jargonul vulgar al lumii — înțelege graiul cumpănit al minții — el lasă să vorbească numai inima. Pe când Cartesiu zicea: Mă *cuget*, deci sum, el zice: *simt*, deci sum. Simțirea e infinit mai mult decât rațiunea, și trebuie să o stăpânească și pe ea. Ea este puterea sau energia cea mai aleasă, ce ne-a dat dumnezeirea. Precum noaptea ne împărtășește mai multe idei, decât ziua, întocmai așa este mai bogată simțirea decât mintea. Ziua vedem numai un soare, noaptea mii de sori. Deci abzică numai omul de rațiune, și inima lui se va umplea numai decât de porniri divine. Iacobi, de asemenea, enunță, că sentimentul ne mijlocește o cunoaștere și pătrundere a lucrurilor mult mai serioasă și mai bună decât rațiunea. Iar Liebman declară din capul locului, că mintea de multeori a dat și dă bancrot, pe când simțirea nu. Și că poate să nu am în minte *concept*, dar să am prea bine în schimb surogatul lui, un răspuns, să zicem, *simțit*, pe care firește nu-l poți pricepe, nici exprima prin vre-o idee. *Simțirea* află totdeauna pace și liniște în ceva tainic, în ceva ce nu se poate gândi, ci numai

simți. *Acî* ne întimpină Dumnezeuul tainic al gnosticilor, aceea despre ce s'a zis:

»Zi fericire! amor! inimă! Dumnezeu!

Eu să-l numesc nu pot!

Simțire este tot«. Aceasta este deci partea mai proprie și mai caracteristică a firei omenești, aceasta este enigma din pepturile noastre; comoara cea mai sfântă a sufletului etc...

Aceeaș importanță exagerată atribuindu-o simțirilor, respective inimii, Ed. de Hartmann ne asigură, că omul cugetă numai ceea ce e necesitat să cugete, și voiește ceea ce îi e impus. Inconștientul din noi, pornirea oarbă a firii, instinctul neînțeles ce ne mână spre tot ce ne face bine sau ni produce neplăcere, *acesta* stăpânește în definitiv. A rezistă acestuia e cu neputință și ne face nefericiți. În disolvarea eului nostru în acel necunoscut, zace fericirea; în satisfacerea și executarea pornirilor nepotolite toată înțelepciunea. Tot restul e o închipuire, deșertăciune.

Mai clar și mai sincer spusese deja acelaș lucru Rousseau. El ne prezintă un preot savoyard întorcându-i spatele lui Dumnezeu, fiindcă cândva îi promisese să pună trău sensualității, spre ai servi cu atât mai mare râvnă. Dar s'a convins, că ea îl asaltează mai cu înverșunare decât să-i poată rezistă! Convingându-se deci, că în aceste porniri tainice, cari îl zoresc mai tare decât voința lui Dumnezeu, zace o putere mai mare, deci mai divină decât în acel Dumnezeu, pe care-l vestește religia, în care a crescut, se hotărește a nu ascultă pe viitor de alt Dumnezeu, decât de vocea neînșelătoare, pe care crede, că o aude în lăuntruul său, de pornirile sensuale, cărora nu le poate rezistă. Nu e aceeaș filozofie a necunoscutului alui Hartmann, dar spusă mai pe șleau?

Iată ce efecte dezastruoase are tendința de-a negligă cu totul intelectul și voința omului, înhămându-le la carul afectelor, cari singure ar fi având drept la vieață! Până acuma se știă, că inima sau afectele rezidă în firea noastră senzitivă; că sunt porniri de-a poștei noastre inferioare senzitive; că terenul lor nemijlocit de activitate este lumea senzibilă, că ele sunt inelul ce leagă partea spirituală și materială a firei omenești; că servă de instrument în mâna sufletului și a facultăților sale, ca mai ușor să-și îndeplinească munca lor grea; că sunt deci supuse controlului sever al minții, și schiptrului de fier al voinții. A trebuit să vină filozofia modernă, ca cu mâni sacrilege să proclame stăpânirea absolută a afectelor!

Efectele dezastruoase s'au vădit numai decât. Răpește-i omului de pe frunte podoaba cea mai aleasă: mintea și voința și iai luat totul. Nu poate decât să apuce pe panta declinului, alunecând din abis în abis.

Lumea s'a dedat mai întâiu să devină din cale afară sentimentală. Să se dedeă la visare, la fantazare. Să se cugete numai la plăceri, la distracții efemere, la jocuri frivole, la vieță ușuratică și comoadă. Nici o manifestare energică, nici o muncă conștientă. Ți scârbă să citești, mai ales în epoca lui Ludovic XV. pastoralele vecinicilor Dafni și Dafnese, și Filisse și Chloe, cu dulcile lor visări și boboci aromitori de roze, și oițe albe ca neaua; și că gestul cel mai energic al poetului este să cheme toți zefirii lumii să împărtășească virtuosei Chloe vestea, că deja înainte de răsăritul soarelui, i-a suspinat numele lângă căderea apelor. Pe suflete se înstăpânește o moleșeală, o stare morbidă, bolnavă! Așa: »Damon moare cu inima zdrobită într'un colț tainic al păpurișului unui lac, căci iubește deopotrivă pe Chloe și Dafne, cari îi resping amorul... Și mai încolo se disoalvă în durere 3 suflete, unul fiecare sub o salcie ce susură lin lângă râul ce murmură tainic, căci Dafne și Chloe iubesc deopotrivă pe virtuosul Damon. Ambele sunt ființe așa de sublime, cât în nesiguranța, oare pe care să aleagă, pe păstorita de vaci blânde sau pe cea de boboci de găște, se sfârșește de durere ca mirosul unei flori. Cine n'ar găsi, că e numai foarte firesc, că și ele să geamă de durere adâncă și să suspine de moarte ca turturelele? Doară l-au iubit »mai mult, ca oile trifoiul...!« Acest spirit domină pe atunci și în literatura olandeză și germană. Aci își află expresia cea mai înaltă în cartea lui Goethe »Werther«. Eroul acesta al sentimentelor află mai întâiu, că puterile, din dânsul sunt predispușe spre o trândăvie, spre o enervare neastâmpărată. Nu poate să fie trândav, și totuș nu poate face nimica. N'are energie să mediteze, să strunească închipuirea, n'are sentiment pentru natură, și de cărți i-e greață. Continuă apoi: Nu mai vreau să fiu condus, încurajat, admoniat, împintenat. Doară inima aceasta și-așa se aprinde și se zbuiciumă de sine. Imi trebuie cântare de leagăn. Socotesc această inimă de un copilăș bolnav. Tot ce voiește să i-se împlinească! Iar ca încheiere, copilul răsfățat nu numai că-și apără scăderile și greșelile, ci își bate chiar joc de ceice nu le au, de oamenii cumiști, de oamenii morali. Se fâlește, că a fost mai mult decât oată beat, că pasiunile lui au fost aproape de nebunie, și

declară, că nu regretă. Sfârșește apoi cu înfierarea celor cumpătați, a celor preaițelepți!

Această pornire primejdioasă a aflat răsunset — lucru firesc — și pe terenul religios. Religia încă nu ar avea de-a face cu adevăruri de credință și de morală, cu dogme și cu fapte, cu moralitate cu îndatoriri grele! Omul poate fi — auctore Schleiermacher — religios, fără a avea vre-o religie. Să avem numai sentiment și atâta e destul! Religia doară nu e decât „un sentiment oarecare al atârnării noastre dela o ființă supremă!« E destul așadară să simți numai, că peste tine este ceva și fără ca să urmeze faptă și să fi deja religios. Precum roaua atinge florile ce se trezesc din somn, întocmai așa și religia este numai o mireasmă ce plutește din lumea de dincolo și dispare numai decât. Dar în clipa când această bănuire a prezenței lui Dumnezeu se desface din minte, cum se desface iubita din brațele amantului, sentimentul se ivește din adâncul sufletului și se împărăștie pe față ca și roșeața pudiciției și a plăcerii. Acest moment este punctul culminant al religiei. Deci nici o credință, cu atât mai puțin faptă! Cine nu e religios în felul acesta? Cine nu simte în felul acesta înlăuntrul său glasul lui Dumnezeu?

Toți! Deci toți ar fi să fie religioși!

Le-am înșirat aceste toate, ca să arăt până unde poate duce sentimentalismul exagerat. Duce la moleșală, la cheltuirea energiilor, la încetarea oricărei munci serioase la nimicirea omului, la lăpădarea chiar a credinții.

Noi românii, cari trebuie să maimuțărăm apusul în toate, și bune și rele, încă ne avem partea de sentimentalism exagerat în literatură și artă fără a fi de altcum vinovați de greșelile teoretice ale apusenilor. Literatura fraților din regat cultivă sentimentalismul înflărat de noi, în măsură de-a zăpăci atâția și atâția tineri.

Il aflî în scrierile lui Sadoveanu, alui Beldiceanu, alui Lovinescu și Eftimiu, ca să nu pomenesc de aiții minores gentium, și dintre ai noștri alocurea la Agârbiceanu (Povestea unei vieți), și în seria nesfârșită de traduceri mai ales din literatura franceză. Il aflî și în artă, care îți prezintă fără rușine atâtea și atâtea nuduri, vezi bine de dragul artei pure.

Ca și când arta n'ar avea menirea de-a nobilită și nu de-a te lipi și mai tare de huma acestui glob! Așa, că e o adevărată plăcere, când poți citi scrieri mai serioase și mai morale din partea unor scriitori ca Delavrancea, Vlăhuța, Brătescu

Voinești, Gârleanu etc. Ce efecte triste poate avea această cultivare a sentimentalismului asupra tineretului o știu mai bine profesorii și părinții. Au nu de aci provine firea lor melancolică, visătoare, pe care n'o mai poți urni la lucru, la studii serioase? Au nu de aci vieța lor destrăbălată? Energii cheltuite prin cafane și case de...? Au nu de aci, chiar și la oameni adulți lipsa de seriozitate în ocupații? Toți să mulțămesc cu citirea unei gazete sau alteia, singurul lor izvor de informație, răsfoindu-o superficial — eventual uitându-se numai la știrile mai senzaționale — și crezând apoi a fi înmagazinat în creier, înțelepciunea lumii. Pe drept se plâng cu toții, că lucrări serioase fie științifice, fie de politică, fie de artă etc. nu se află la noi în măsura ce ai aștepta-o.

De unde toate acestea? Cine e de vină? Romanele și novelele, ce inundează lumea română. și o dedau la o vieță ușoară, ucizând orice avânt. Par'că n'ar mai fi în lumea aceasta largă alte motive nobile de dezvoltat și descris, decât scene mârșave de amor nelegiuit sau chefuri și beții strajnice!

Termin! Educația omului numai atunci e completă și corectă, când cerci să cultivi mai ales mintea și voința omului și sentimentele le cultivi numai în atârnare de ele. Până atunci nu e îndreptare! În direcția aceasta deci să muncească toți oamenii de bine¹⁾.

Dr. ALEXANDRU NICOLESCU.

Turcii și religia lor.

(III. Articol final).

Peregrinajul la Mecca este, de sine se înțelege, un puternic mijloc de înflăcărare a zelului pentru Islam și peregrinii, cari revin sănătoși de acolo, aduc în totdeauna cu sine trei daruri: mii de *sclave*, baccili de *holeră* și scânteia *fanatismului* religios.

Isbucnirile fanatismului religios al Moslimilor, în potruva creștinilor, sunt scrise adese cu părăie de sânge, în istoria veacurilor și timpurilor trecute. Acum 50 de ani, ca să amintesc un caz relativ proaspet, cu prilejul rescoalei Drușilor din munții Libanului, plebea Damascului, sub influința stărilor

¹⁾ Idei călăuzitoare mi-a pus la îndemână »Apologia lui Weiss« vol. I.

resboinică de pe atunci, în 9 Iulie 1860, chiar sub ochii guvernarului (wâli) Syriei Ahmed-Pașa, a atacat cartierul creștin din Damasc și a omorât, adese între chinuri grozave, mii de creștini. S'a alarmat atunci Europa întreagă și urmarea a fost trimiterea alor 10,000 de soldați francezi, cari au ocupat țara, iar o comisie a puterilor europene a fost încredințată cu cercetarea cauzei și cu pedepsirea vinovaților; între alții, însuș Ahmed-Pașa a fost împușcat.

Ori, ca să aduc un alt exemplu, destul de aproape de actualitatea zilelor noastre, după moartea eroului național al Albanezilor, Scanderbeg (1467), și după cucerirea Scutari-ului din partea Turcilor la 1479, abia câteva triburi albaneze, a Miridiților și încă alte câteva retrase la munți, și-au putut conserva cu greu credința lor creștină. Cei mai mulți Albanezi fură siliți să îmbrățișeze Islamul. În veacul al 17-lea apoi, spune istoricul Weisz, că atât au fost de crude persecuțiile creștinilor în Albania, încât numărul catolicilor de acolo a scăzut pe atunci dela 350,000 la abia a 7-a parte, la 50,000. Țara, până la ocupația turcească atât de înfloritoare, a devenit o ruină, iar ce privește mântuirea credinții creștine, în special a celei catolice, este meritul Austro-Ungariei, carea prin jertfe materiale însemnate¹⁾ și cu autoritatea de mare putere, prin intervenții diplomatice, etc. a reușit să conserve până azi un număr încă destul de însemnat de creștini prin văile și munții Albaniei.

1) Păstorirea sufletească au avut-o în Albania, până prin veacul al 17-lea, călugării franciscani ca missionari. În veacul al 17-lea s'a reactivat ierarhia regulată iar în veacul al 19-lea mari merite și-au câștigat și Iesuiții. La a 1855, în urma unei convenții cu scaunul apostolic din Roma, Austro-Ungaria s'a obligat să dea 8100 floreni pentru zidirea unui seminar și 3000 fl. rentă anuală pentru creșterea clerului catolic indigen. Mai târziu ajutoarele acestea s'au înmulțit, cu atât mai vârtos, că nu odată seminarul și alte clădiri ridicate pentru creștini au fost derimate de fanatismul islamitic. Astăzi încă, Austro-Ungaria subvenționează o mulțime de instituții religioase și culturale, orfelinat. mănăstiri (franciscane și iesuite) cari susțin diverse școli în țara destul de părăsită. Pe lângă aceea, aproape fiecare preot catolic, aplicat în păstorirea sufletelor, primește dela regimul austriac suma cam de 600 cor. Șirele acestea lămuresc, cred, interesul ce îl poartă Austria, în zilele noastre, desvoltării lucrurilor din Albania! — Ierarhia catolică numără în Albania 7 episcopate, cam cu 100 preoți. Cât pentru cazurile în cari Austro-Ungaria a întervenit, pe cale diplomatică, în favorul protejatorilor sei, ele sunt nenumărate, și în interesul desvoltării culturale a Balcanului e de dorit ca acest protectorat să se afirme și mai departe în mod cât mai eficace.

De altfel, ce privește fanatismul religios, trebuie să spun, că el nu este pe o formă de mare la toți moslemii. Căci, ca și între iudei și creștini, se găsesc și la mohamedani desbinări religioase. Deosebirea ce se află între Jidovii de rit german, numiți: *așkenaz* pl. *așkenazim* și între cei de rit spaniol, numiți *sephard*, pl. *sephardim*, ori între creștinii catolici, ortodoxi, protestanți etc., o găsim și la adepții lui Mohammed. Cele două secte principale ale Islamului sunt *Sunniții* și *Șiiții*. *Sunniții* recunosc adecă tradițiunea (= *sunna*) acelor fapte și vorbe ale profetului, cari au fost conservate de soții și de soțiile precum și de cei dintâi trei califi (Abu-bekr, Omar și Othmân). Iar *Șiiții* (*șiiia*-partidă) lapădă tradițiunea aceasta precum și legitimitatea celor dintâi trei califi și recunosc de urmaș legiuit al profetului pe ginerele lui, pe Ali, al patrulea calif, căruia numai prin intrigile celor dintâi trei califi îi s'a reținut dignitatea ce îi se cuvenia. Ali acesta și fii lui, Husein și Hasan, se bucură la *Șiiți* de un cult aproape dumnezeesc.

Ar fi prea lung dacă aș stăruî și asupra altor deosebiri, să le numesc așa, dogmatice, ale acestor două secte principale ale Islamului. Ajungă atâta încă, că *Sunniții* sunt cei mai numeroși și că de căpetenie a lor ei recunosc pe sultan-califul din Stambul, în vreme ce *Șiiții*, cari sunt reslățiți mai vârtos în Persia, consideră pe șahul Persiei de cap al Moslimilor.

Aceste două secte mari se subimpart în feliurite școli, ce își au numirea dela întemeiatorii lor: câte un învățat ori preot vestit. Am amintit mai sus cele 4 școli ale *Sunniților*: *Hannefiții*, lățiți cu deosebire în Turcia europeană (dinastia Kedivului din Egipt e hanefită!), *Șafiiții* în Egipt și pe insula Iava, *Malikiții* în Marocco și Arabia și *Hambaliții* cu deosebire în Nubia. Scolile acestea nu își sunt potrivnice, precum *Sunniții* față de *Șiiți*, ci divergează numai în propunerea unor obiceiuri ori în anumite norme de drept. — Intre *Șiiți* sunt foarte numeroși așa numiții *Sûfi*, o sectă mistică-ascetică cu caracter panteistic. „Destinația lumii și a omenirii este să se disolve în dumnezeire“ și aceasta, prin post, mortificație, rugăciune și diverse exerciții de pietate adesea ținute în ascuns.

Inrudiți cu Sufii în privința credinții sunt *ordurile dervișilor*: adevărate însoțiri cu caracter și cu constituție monahală. Autoritatea dervișilor înaintea poporului este foarte mare; poporul îi încunjură cu o anumită frică superstițioasă, atri-

buindu-le chiar și putere de a face minuni. Adesea, îmbrăcați în zdranțe de toate colorile, cu un băț mare în mână și cu un vas pe braț, se văd cerșind din sat în sat, și acestora li-se dă apoi numirea de *fukarâ*, în singular *fakîr* = serac.

Sunt mai multe orduri de derviși, cari se deosebesc prin portul lor, mai ales prin culoarea și forma turbanului de pe cap. Mai cunoscuți vor fi, cel puțin după nume, așa numiții dervișii urlători și dervișii jucători: *heulende* și *tanzende Dervischen*, — *Rufâi* și *Mewlewî*, cum se numesc în limba arabă, după întemeiatorii ordurilor lor. Exercițiile lor de pietate sunt o atracțiune pentru călătorii în Orient, în Cairo și alte orașe. Scopul acestor exerciții, nespus de violente și înfiorătoare, pare a fi, ca să exprime dorința sufletului omenesc, de a se înălța la Dumnezeu, nu numai cu spiritul, ci, pe cât se poate, și cu trupul, pe care îl transpune într'un fel de extasă, într'un fel de amețeală, ca o pregustare a unirii depline, sufletești și trupești, a omului cu Dumnezeu.

Marția și Vineria, după rugăciunea de amiază, se adună în cutare moșee *dervișii jucători* la *dsikr*, cum se numește ceremonia aceasta. La sunetele unei muzici stridente și plângătoare încep să se învârtă în jur de sine și totodată în jurul unui anumit cerc. Cu mâinile întinse — o palmă e deschisă în sus, spre a primi dumnezeirea, iar cealaltă deschisă spre pământ, în semnul disprețului față de tot ceea ce e pământesc — cu capul plecat pe umeri, cu ochii închiși, la început mai încet, apoi tot mai iute, tot mai iute, pe urmă învârtirea lor e ca o vârtoare și ține adesea câte o jumătate de oră, fără de cea mai mică urmă de amețeală ori de oboseală.

Dervișii urlători se postează în semicerc în jurul șicului lor, care se așează înaintea *Kiblei* sau a firidei de rugăciune din moșee, și se transpun apoi în extază așa, că mai întâiu în picioare, apoi în genunchi, își alintă înainte și înapoi capul și întregă partea superioară a trupului, rostind mereu, mai bine zis, urlând din toate puterile, de sute de ori după olaltă, simbolul de credință al Moslimilor. Cel ce îi vede în stadiul din urmă al extazei, cu părul ce le flustură selbatic, cu ochii fixi, cu gura spumoasă, în loc de simbolul întreg ne mai putând urla decât cuvântul. Allah ori Hu, hu = el adevă Allah, trebuie că are impresia, că se află în fața unor nebuni ori a unor îndrăciți.

Episcopul Keppler, în cartea sa pomenită mai sus¹⁾, a fost însuși martorul unui atare dsikr și cele văzute și impresiile sale le așterne cam astfel pe hârtie:

„Mulțime de echipage și animale de călărit umplu spațiul dinaintea moșeei Gama-el — Ain din Cahira-veche Intrăm în-lăuntru. Păreții sunt goli. Podeaua este acoperită cu rogojini. Pe sama spectatorilor sunt puse scaune jur împrejur: o societate europeană aleasă încă e de față. Față în față cu Kibla, într'un semicerc mai îngust, sunt întinse jos covoare și blane; nemijlocit înaintea Kiblei este scaunul ceva mai ridicat al imam-ului, al șeicului dervișilor. — Vin pe rînd și se așează pe jos dervișii: oameni de toată vrâsta, dela 15 ani în sus până la pragul bătrâneței, îmbrăcați, de cele mai adeseori, rău și zdrențos, cu fețe puțin expresive, întunecate, sălbatic. Apoi vin cântăreții și muzicanții, pe urmă imamul. Un cântăreț începe, plictisit și ursuz, ca și cântarea sa. Monoton și domol se revarsă tonurile, nu atât din gură, cât mai mult de pe nas, principalul organ muzical al Arabului. Tonuri moi din fluere de trestie însoțesc cântarea, iar orchestra ori acompaniarea orgei o înlocuește un murmur, un hârăit al dervișilor, cari mișcându-și trupul repetază mereu numele lui Allah ori simbolul întreg: La illaha ill' Allah. Tempo mișcărilor lor de pendulă și tonurile sforăitoare se iuțesc tot mai mult. Din vreme în vreme străbate spațiul, ca tonul strident al unei coarde ce plesnește, strigarea Hu, hu.

„De odată imamul se ridică și toți sar cu el și fac un cerc în juru-i. Mișcările le fac acum cu trupul întreg, într'un tempo tot mai iute, întreg trupul e repezit în dreapta ori în stînga, în sus ori în jos. Tonurile gâtlejului nu mai sunt omenești, sunt sunetele înfiorătoare ale unui animal sălbatic înfuriat. Atunci se ridică unul, care ședeă până acum liniștit, un derviș jucător și începe, la muzica asta grozavă, să salte ușor. Cu ochii închiși, cu capul plecat ușor într'o lature, cu mâinile întinse orizontal, se învârte în jur de sine, zimbînd blând, ca într'o extază, până ce un altul se ridică și îi se asociază, și așa ambii se învîrt unul pe după celalalt, fără ca să se lovească ori atingă măcar, cu toate că sunt cu ochii închiși, în vreme ce cântarea curge mai departe, și urlătorii tot mai nebuni își smîncesc trupurile și din gâtlejurile acum răgușite

¹⁾ Wanderfahrten u. Wallfahrten in Orient etc.

scot tonuri tot mai fioroase — nu mai mult tonuri, ci nește sforăituri, nește pufăieli, ca și când o locomotivă dă drumul aburului întreg, ori ca șuerul aspru, strident al unui ferăstrău mânat de mașina cu vapor.

„In sfârșit se face liniște. Tumultul trece pe încetul într'un gemet, într'un scâncit de oboseală, din când în când numai întrerupt de țipete ce te taie până la meduvă: îndemnurile imamului și răspunsul celorlalți. Urmează acum, în locul cântării și al flantului de trestie, o muzică selbatică, instrumente muzicale de metal, un fel de tobe sunt bătute din toate puterile. Imamul îndeamnă din nou, trupurile se învârt în chip convulsiv, un urlet isbucnește, ca și când s'ar fi deschis iadul; turbanele sboară de pe capete, în plete încurcate, umede, părul lung sbiciuește fețele; gurile sunt pline de spumă, ochii ies din orbite, unul e aproape să cadă la pământ, dar ceialalți îl sprijinesc, nebunie i-a cuprins pe toți.

„De odată e liniște. Cântarea începe iarăși; dervișii ascultă cu ochii închiși, cu un mârăit tâmpit, flautul dă tonuri blânde, jucătorii se avântă în horă, cu brațele încrucișate pe piept. Aduc pe un copil bolnav și imamul pune piciorul pe el, ca să-l vindece. Încă odată suflarea trece în sforăit, mârăitul în urlet. Urlet de lupi, lătrat de câni sălbatici, tonuri de tunet ale leilor, strigare furioasă de tigru fac să tremure clădirea, să se sguduie aerul; toți nervii fierb, sângele înghiață, părul îi se scoală omului în cap. — La urmă încheere liniștită, cu cântare și rugăciune.

„Suntem bolnavi cum se cade, scrie episcopul Keppler, și abia mai suntem stăpâni pe simțurile noastre. E bine măcar, că nu au fost puse în folosința uneltele de tortură, pumnalele, lăncile, cuțitele, ce atârnă deasupra estradei imamului, cu cari câte odată imamul străpunge în obraz ori în pânțece pe aceia, cari ajung melbûs, adecă își pierd conștiința — fără ca să curgă măcar un picur de sânge! E bine, că lucrurile s'au petrecut așa; căci de mai multe ori, în vremea ceremoniei, mi-a fulgerat prin cap gândul: că dacă vreunul din cei turbați ar dă acum semnalul, de a prinde armele și a se năpusti asupra „cânilor de necredincioși“, cine s'ar fi putut apăra în potriua lor? Peste tot, cum ajung ei să permită ghiaurilor să fie de față la dsikr-ul lor? La întrebarea aceasta este un singur răspuns: *bacșış*. Răspunsul acesta ne dumerește, în parte, mărește însă și mai mult disgustul nostru“, așa închee episcopul Keppler.

Tot episcopul Keppler descrie și *alte scene* din viața dervișilor, ce de asemenea nu le putem înțelege, decât ca săvârșite în stadiul unei extaze ori a unei hipnoze religioase. Sunt adecă derviși, cari la ocazii se produc cu aceea, că își străpung corpul cu ace și cu cuțite, înghit cuie, sticlă, venin etc. La Cairo și airia mai de mult eră vestită o zi din an, ziua nașterii profetului, când o altă sectă de derviși, pe stradă, în mijlocul mulțimei de popor se aruncau la pământ, cu fața în jos, strâns unul lângă altul, iar șeicul lor trecea călare peste trupurile lor. Dacă experimentul reușia fără de altă nenorocire, eră omen bun! Altcum acela, care aveă „ghinionul“ să rămână lășit sub copitele calului, găsiă deadreptul deschisă pentru el poarta raiului... — Se spune, de altfel, că obiceiul acesta barbar și crudel astăzi ar fi oprit.

Aș mai puteă aminti încă vre-o câteva secte religioase, cari se disting prin fanatismul lor: așa *Wahhabiții*, cari cu sabie și cu sânge a făcut, pe la începutul veacului al 18-lea, în Arabia propaganda ideilor lor puritane și de reformare a Islamului, ori pe *Sennusi*, din Sahara, deosebit de fanatici împotriva europenilor, și cari constitue o adevărată primejdie politică pentru Africa de miazănoapte. Cred însă că cele spuse până acum despre sectele Islamului sunt de ajuns!

Câteva obiecte rămase dela Mohamed se bucură, lucru firesc, de o venerație deosebită. Cu deosebire *sabia*, *steagul* și *mantaua* profetului, ce se conservă azi în Stambul. *Steagul sfânt* (sandjak șerif) este o perdea, ce eră în apartamentul soției favorite alui Mohamed (Aișa). Perdeaua aceasta a dat-o Mohamed generalilor săi, pe patul de moarte, ca să meargă în războiu cu ea. În războiu, steagul sfânt, ce se conservă astăzi învălit în 40 de acoperitoare, se duce numai când merge acolo și Califul, se desfășură numai în cazul războiului sfânt. Hodja Sinan Pașa, în veacul al 16-lea, l-a adus în Europa, (din Damasc, unde eră până atunci, și de unde emirul peregrinilor, pașa de acolo, îl ducea an de an, în fruntea peregrinajului, la Mecca), și anume l-a adus mai întâiu chiar în Ungaria, ca să deștepte fanatismul trupelor, iar după terminarea războiului, l-a desfăcut de pe ruda sa și l-a așezat în Stambul.

Iar *manteaua profetului* — originar fusese o cinste făcută unui poet! — din lână neagră, se păstrează într'un sanctuar aparte, și se espune adorațiunii credincioșilor în jumătatea a doua alui Ramadan.

În general se poate spune, că viața religioasă a Islamului este astăzi și mai mult pe punctul de a fi o formalitate numai, fără de influință asupra interiorului, asupra sufletului omenesc.

Ce privește *viața socială*, nu este cu mult mai bine.

Femeia, în ochii Orientalului, este socotită ca o ființă inferioară și Coranul însuși pare a sancționa lucrul acesta. Educația și cultura ce o primește femeia turcă în Harem este nu se poate mai primitivă, și chiar și în casele mai bune, și mai bine situate decât în cele din țările europene, nu trece peste scris—cetit și peste cunoștința elementelor religioase fundamentale. Abia în timpul mai nou, sub înrîurirea civilizației europene, ici și colo s'au întemeiat școli de fete, ce se bucură de o frecvență din ce în ce mai mare. Ba unele familii mai distinse își îngăduie astăzi și luxul de-a ține crescătoare europene, germane ori englezoaice, pe lângă fetele lor. Odinioară se zicea la Mohamedani: a învăța pe o femeie să scrie, este tot atâta, ca și a adăpa un șerpe cu venin. Astăzi nevoile și greutățile vieții moderne vrând-nevrând silesc și pe femeia turcă, să pășească pe arena lumii, și în lupta pentru existență să fie și ea mai bine pregătită.

Polygamia este permisă la Turci. Până la 4 soții legiuite, eventual, dacă dela acestea nu are copii, bărbatul moslim își mai poate lua și o sclavă ori mai multe. Vezi bine, că numai cei mai bogați își pot permite luxul acesta, căci în clasele poporului monogamia este regula.

Căsătoria nu este un act religios: ca să fie validă e de ajuns declarația mirelui și a miresei, în persoană ori prin substitut, înaintea martorilor, că vreau să se căsătorească laolaltă. În Egipt și Arabia, la vârsta de 12 ori 13 ani, în Turcia la 14 ori 15 ani, fata se poate căsători. Nu sunt rari cazurile însă, că chiar la vârsta de 8 ani îi se îngăduie căsătoria. De o simpatie reciprocă între miri, de o alegere, nu poate fi vorba: mirele și mireasa de regulă nici nu se văd înainte de căsătorie, ci mama mirelui ori o rudenie de aproape, mătușă etc. i-o alege și mirele are să plătească pentru mireasă un preț oarecare, care este după învoială, după târguială. De regulă, în clasa de mijloc o mireasă costă 600—700 cor. Ceremoniile cununiei sunt numeroase. Abia seara mirele are voie să ridice vălul des, cu care e acoperită fața fiitoare sale, ca să o vadă. „În numele lui Dumnezeu celui îndurat și milostiv“, sunt cu-

vintele ce le rostește mirele și-o exclamare de bucurie, dacă mireasa îi este pe plac. Exclamarea aceasta ceice stau afară o aud și o dau mai departe. Aceasta exclamare de bucurie a mirelui a luat-o ca asemănare sf. Ioan Botezătorul, ca să caracterizeze chemarea și situația sa față cu Isus: „celce are mireasă, mire este, iar prietinul mirelui, care stă și ascultă, cu bucurie se bucură de *glasul* mirelui; decî acum aceasta bucurie a mea s'a umplut.“ (Ioa. 3, 29).

De averea sa proprie, câștigată ori moștenită, femeia dispune după plac. Dar față de bărbatul său, soția nu are nici un drept, decât cel mult ca să ceară despărțirea, în care caz nu poate cere sustentare. Bărbatul, în schimb, și fără de orice motiv, o poate dimitte oricând. „Tu-mi ești ca spatele maicii mele“, ori „de azi înainte ești respinsă“, e de ajuns pentru divorț. În acest caz însă, bărbatul are să-i plătească o anumită despăgubire. Femeia divorțată se poate căsători din nou. După toate acestea însă, nici în Orient nu este rar cazul, că bărbatul totuși stă sub pantoful femeii!!

Femeile își au apartamentele lor: *harem*, unde stau sub priveghiare aspră: nime nu poate intra acolo, decât femei și copii. Pe stradă ies totdeauna învălitate, și în societatea sclavei. Sclavia, ce e drept, oficios este abrogată prin lege, dar sub feliurite pretexte și cu oarecari greutăți, sclavele feminine, mai ales, sunt și astăzi, deși nu pe piață, obiect de vindere-cumpărare. Soarta sclavilor însă nu este așa de rea, ca d. es. cum eră pe vremuri în America, ba adeseori sclavii după un timp oarecare ori fii de sclave ajung deplin liberi și le stau deschise toate porțile vieții publice etc. Coranul însuși poruncește purtare blândă și umană față de ei!

Bărbatul nu mânâncă niciodată laolaltă cu soția sa, nici nu se arată în public cu dânsa, ori chiar să meargă de braț! ceeace este socotit ca necuviincios, și de aceea nici la Greci, nici la Armeni nu este introdus obiceiul acesta europeanesc.

Dacă arabul ori turcul aranjează o societate, femeile sunt eschise, chiar și atunci când europenii s'ar prezentă cu damele lor. La recepțiuni de curte, principele primește pe domni și principesa separat pe dame, și de aceea în viața socială a orientalului lipsește elementul înviorator al femeii.

On. Auditoriu! S'ar mai putea spune multe despre viața Orientului, de care pe noi, cari trăim mai cătră apus, ne despart o mulțime de contraste, ce își au motivarea în educația

noastră, în religia, în împrejurările de viață diferite, ș. a. Obiceiurile, viața zilnică, complezanța orientală, distracțiile și petrecerile populare, obiceiurile dela naștere și înmormântare etc. sunt tot lucruri, cari poate ar fi interesante — dacă și de altfel nu aș fi trecut cadrele acestei conferențe, închinată unui popor, care tocmai acum e pe calea de a părăsi ori de a fi scos poate definitiv, din hotarele și granițele Europei creștine, lăsând după sine numai amintirea unui mare capitol din istoria continentului nostru.

Dr. VICTOR MACAVEIU.

INSEMNĂRI.

Orfelinat. In 29 Maiu, 1906, și-a scris testamentul *Filon V. Tath*, nume cunoscut cetitorilor nostri. In introducerea testamentului, acea inimă bună, — despre nobleța căreia va trebui să se vorbească totdeauna de câteori se va tracta de institutele filantropice, ce le vom crea și noi Români, — spune următoarele:

„Sunt fiu de preot și orfan și de tată și de mamă. Știu și cunosc soarta orfanilor, care e amară chiar și atunci, când au din ce trăi, cum am avut și eu, mulțămită lui Dumnezeu și bunilor mei părinți repausați: Teodor Tath și Netti n. Socan, și amară este, și când orfanul are îngrijitori conștientioși, cum am avut și eu, dar cu mult mai amară și de tot tristă este soarta acelor orfani, cari nu moștenesc nimic, ori foarte puțin, dela iubiții lor părinți. Din inimă compătinesc pe toți orfanii. In dragostea și mila ce am față de ei, aș dori, să ajut, să mângăiu și să cresc pentru societate pe fiecare orfan fără osebite de neam și de rangul și poziția socială, ce au avut-o părinții lor. Aceasta însă nu se poate, pentru ce, în iubirea fierbinte, ce o am față de Dumnezeu și la lumina credinții, îmi întorc privirea spre acei orfani, cari, cred eu, sunt mai vrednici de compătămire, anume spre orfanii de preoți gr.-cat. din Arhidieceasa gr.-cat. de Alba-Iulia și Făgăraș. Acestor orfani de preoți români gr.-catolici hotărâsc și dispun, să le servească spre ajutorare și mângăiere puțina mea avere, fiindcă e sfășietor de inimă să vezi orfani de preoți, fără de adăpost și fără de ajutor, nu din vina părinților, căci preoții noștri gr.-cat. sunt muncitori harnici și cruțători, însă, fiindu-le be-

neficiile misere,¹⁾ în cele mai multe cazuri n'au unde munci și din ce să cruțe, și astfel nici n'au ce lăsa după ei, la moarte“.

Ce gândire înaltă și ce sentimente puternice de iubire față de de-aproapele a nutrit clericul absolvent Filon V. Tath, care la câteva săptămâni după facerea testamentului s'a topit, în primărrara vieții, de focul unui greu și îndelungat morb.

Sunt șapte ani de atunci. Rămasul testatorului face astăzi vre-o 50,000 cor. Puțin încă, pentru crearea instituțiunii contemplate de el, dar, considerând mai ales aluatul de gândire și simțire, din care a încolțit, deajuns, ca să poată îndemna și mișcă pe ori cine la ori cât de mici dăruiri pentru augmentarea mai repede a acestui fond, „*ce — cum scria el în testament — cred și speres, că le vor face* (contribuirile benevole) *în scopul acesta oamenii de bine și, în locul prim, preoții*“.

Nădăjdile lui Filon V. Tath până acum nu s'au împlinit. Dumnezeu știe, pentru ce preoțimea noastră e așa de indiferentă față de cauza aceasta. În 7 ani n'a contribuit mai mult de 170 cor. pentru un scop, ce o interesează așa de aproape. Alții altcum lucrează. Depun mai multe efortări și cheltuesc stăruințe cu mult mai energice întru îndeplinirea lucrurilor mari.

Reuniunea învățătorilor din Arhidieceasă încă a făcut un modest început pentru orfanii de învățători. Ei nu s'au învrednicit de nici o dăruire mai însemnată, dar țin în continuu la suprafață chestiunea orfelinatului, agită în ziaristică și în adunările generale ale reuniunii și ale despărțămintelor și colec-tează, dovedind în chipul acesta un viu și statornic interes pentru această laudabilă pornire.

Am înainte „Anuarul Societății meserieșilor din Blaj pe anul 1912“, în care cetese (pag. 22), despre fondul special al orfanilor de meserieși, care fond se alimentează în continuu din stropii adunați mai cu seamă pe la petrecerile oneste și pe la nunțile acestui factor însemnat al neamului.

În timpul din urmă s'a scris prin gazetele noastre despre gândul bun și creștinesc al reuniunii femeilor române din Brașov de a începe o lucrare largă și serioasă între altele și pentru ridicarea și susținerea unui orfelinat pe sama miserilor orfani. În scopul acesta, a cărui realizare o dorim din toată inima, numita reuniune a pofțit la Brașov, pe Rusalii, pe toate Doamnele române din Ungaria la o mare adunare.

¹⁾ Pe atunci, în anul 1906, preoții gr-cat. nu aveau congruă.

Așa se îndeplinesc operile mari: cu plan bine chibzuit, neignorând nici un mijloc onest, cu zel și muncă statornică.

Sperăm, că preoțimea noastră încă se va încălzi tot mai mult de fapta mare și frumoasă a Ț-lui F. V. Tath, ocupându-se cu chestiunea ajutorării orfanilor în sinoadele protopoști și contribuind ori cât de puțin pentru ajungerea țintei dorite de o inimă caldă, în care s'a sălășluit voința puternică, luminată și bună a fondatorului repausat înainte cu șapte ani.

Senior.

*

Noul patriarh ecumenic al Răsăritului. În scaunul patriarhal alui Fotiu și Cerulariu, marele sinod electoral a ridicat în 10 Februarie a acestui an pe mitropolitul de Halcedon (Kadi-Köi) Gheorghe Kavakopulos. El fu întronizat sub numele de Gherman al V-lea, și este urmașul lui Ioachim al III-lea († 26 Noemvrie 1912).

Din acest prilej nu va fi lipsit de interes, să dăm caracterizarea noului patriarh după numărul mai nou (99) al bineinformatei reviste „Echos d'Orient“.

Iată ce spune această revistă:

„Pentru a cunoaște pe Gherman al V-lea e lipsă să-l opunem lui Ioachim al III-lea, căruia îi eră în toate privințele adversar neîmpăcat. Aceste două caractere se clarifică prin înseș contrastele lor. În anumit înțeles sunt întruparea celor două tendințe, cari dividează astăzi societatea greacă din Constantinopol: Gherman reprezintă tendința conservatoare și realistă, Ioachim tendința reformatorică și idealistă... Peste tot caracterul lui Gherman se poate resuma în două vorbe: astuție și energie. Provăzut cu o fecunditate minunată în isprăvirea a tot felul de afaceri, și ajutat de o voință de fier, este în mod eminent potrivit pentru a fi dispunător sau cărmaci, și acesta e singurul motiv, că a fost dăunăzi promovat...“

E întrebare, că oare are el inteligența profundă și vastă a unui om genial, reclamat de anumite epoce critice? Fără de a voi să tăgăduim, nu îndrăznim nici a afirmă. Deosebit de Ioachim al III-lea, care eră mai mult utopist, Gherman al V-lea este un spirit pozitiv, dar nu peste măsură, spre a deveni un conservator îngust, ori naționalist șovinist. E cunoscută anti-patia lui față de Bulgari. Atari predispoziții, dacă nu se vor putea reduce, vor putea să fie funeste, cu ocaziunea regulării metropoliilor grcești ale noiei Bulgarii. Viitorul ne va spune

fost-a oare Gherman al V-lea la înălțimea chemării sale. Pare a fi sigur, că patriarhul ecumenic va eși micșorat din actualele frământări politice. Evident, că nu va fi cu dreptul, să cadă răspunderea pentru această situație asupra patriarhului. Dar dela el depinde în mare parte modul cum vor fi rezolvate aceste dificultăți.

Din punct de vedere catolic, nu trebuie să ne facem iluzii. Ioachim al III-lea cu liberalismul său, fără îndoială superficial, dar veritabil, ar fi făcut bucuros apropiere de Roma și de protestantism. Gherman al V-lea însă, din contră se leagă cu mult mai tare de tradițiile fanariote, decât să facă concesii în această privință. De altă parte noi nu am auzit rostindu-se nici un elogiu al virtuților supranaturale și creștinești ale noului patriarh, iar acele ce l-au condus la Fanar, nu sunt de atari, încât să aibă trecere în fața Romei. De altcum catolicismul nici decât nu va fi nevoit să dea înapoi, după cum vorbesc cu ușurință unele organe ortodoxe. Marele susținător al schizmei e în declin, și „înșiși fiii proprii ai marei biserici sunt cei ce mutilează trupul mamei lor“, cum s'a exprimat revista bisericească de Cypru, *Εκκλησιαστικὸς Κήρυξ*. Pe noi trebuie să ne îmbucure acest fapt, căci nu mai este mamă adevărată aceea, pe care o dividează limbile. ci numai o mamă mașteră, care n'a reușit numai de tot târziu a le impune aceloră“.

Dacă la toate aceste mai adaugăm, că noul patriarh ecumenic nu are deosebite simpatii pentru biserica ortodoxă română, cu toate că știe ceva și românește — înțelegem pentru ce nici presa acestei biserici nu a ținut să întâmpine cu deosebită bucurie pe urmașul lui Foțiu.

Virgil Pop.

CRONICĂ.

Inarticularea episcopiei de Hajdudorogh. In 6 Maiu ministrul de culte a înaintat camerei deputaților proiectul de lege referitor la inarticularea noiei episcopii greco-catolice. Tot proiectul stă din acest singur paragraf:

Iniințarea episcopiei greco-catolice de Hajdudorogh se inarticulează și episcopul de oricând al acestei biserici se investește, în înțelesul §. 7 a art. XII. din 1885 cu dreptul de membru al Casei magnaților.

Precum vedem însuș proiectul nu cuprinde nimic deosebit. Cel mult dacă vom zice și noi, ceea ce spun foile maghiare, că prezentarea lui atât de urgentă este în legătură cu tulburările din Sătmar, pentru înfrânarea cărora guvernul ar vrea să se poată sprijini pe o lege sancționată.

Motivarea acestui proiect are pentru noi deja mai multă importanță, pentru că într'insa se fixează între altele și împrejurarea, că limba liturgică a noiei episcopii este greacă veche, a cărei introducere a fost o condiție sine qua non a înviorii Scaunului apostolic la înființarea diecezei. »Dar dificultățile, cari s'au pus în calea realizării acestor dorințe (de-a înființa episcopia pe sama maghiarilor gr.-cat.) — zice motivarea — numai atunci au putut fi înlăturate, când guvernul a intrat în tratative cu Scaunul apostolic, punându-se pe baza limbei grecești vechi, ca limbă liturgică, care se va folosi în noua dieceză«. Amintește apoi, că Roma, a primit această bază și astfel s'a ajuns la înființarea diecezei din partea Majestății Sale.

În aceasta motivare se spune deci și din partea forurilor civile, că limba liturgică a Hajdudoroghului este limba greacă, și prin aceasta ni-se dă o nouă armă prin care, urgitănd păstrarea ei, să ajungem eventual și pe această cale la scoaterea Românilor de sub oblăduirea Hajdudoroghului. (ar.).

*

Ziua paserilor și a arborilor. Mântuitorul Hristos, în admirabila vorbire de pe munte, înșiră faptele și stoftările, cari pot face din o persoană ființă fericită în sine și promovatoarea fericirii deaproapelui său. Tot acolo arată căile și mijloacele, cari pot să împrumute sufletului și trupului omenesc frumseța și desăvârșirea aceea, ce El, Dascălul dascăliilor, nu numai o dorește, nu numai o recomandă, ci o și pretinde dela toți, zicând: »*Fiți desăvârșiți, precum și Tatăl vostru cel din ceriuri este desăvârșit*«. Împlinirea acestei porunci este ținta supremă și a educației. Aceasta o spun chiar și acei pedagogi, cari nu vreau să cunoască și să se închine legislatorului Isus.

La ținta aceasta se ajunge după un plan bine și cuminte plănuit, întrebuintându-se mijloacele potrivite pentru dezvoltarea armonică a facultăților trupești, intelectuale și morale ale omului. Un atare mijloc, puțin usat la noi, e și conducerea școlarilor la largul, în câmp, pentru a-și întări trupul, a-le înmulți cunoștințele și mai cu samă pentru a-le cultivă inima, încălzindu-o cu iubirea față de creatură și față de Creator.

Legile școlari permit atari excursiuni instructive și educative. Regulamentul pentru organizarea învățământului elementar

din arhiepiscopie (§. 170. punct 7) stăpânește ziua paserilor și a arborilor de zi feriată. Mai mult, în Ungaria este și o reuniune regnicolară pentru apărarea paserilor și a arborilor, care stăruie, ca toate școlile elementare din țară să țină, în luna Maiu, o zi ca zi de sărbătoare, când învățătorul e dator, să arete școlărilor foloasele, cari le aduc paserile și arborii și mai vârtos să deștepte în ei sentimente simpatice pentru ființele acestea, pe cari nu iertat a-le chinui și a-le strică.

Îndemnurile, cari se dau pentru apărarea și îngrijirea paserilor, a cuiburilor și a ouălor lor, cum și pentru cruțarea arborilor n'au numai scop utilitar, ci ele ținesc deosebit la dezvoltarea iubirii și a buneivoințe, cu cari datorim tuturor oamenilor. Și e natural așa. Căci, dacă suntem datori a cruța ființele iraționale, cu atât mai datori suntem, să cruțăm pe semenii noștri: să compătimim pe cari sufer, să iertăm înjuriile, să nu calumniăm pe nimenea și să nu facem nedreptate nimănui, fie acela de orice neam, de orice religie și de orice stare socială. Dacă e bine să îngrijim și să cultivăm paserile și arborii după felul lor, cu atât mai mult trebuie să lăsăm pe fiecare persoană și pe fiecare neam să trăiască și să se cultive după individualitatea sa, că doar, oamenii sunt mai aleși decât paserile, cum zice Mântuitorul (Mat. 6, 26) și ei trebuie să fie mai cruțați decât iarba câmpului, care astăzi este și mâne se aruncă în cuptor.

Serbarea zilei paserilor și a arborilor va avea cu atât mai mare influență asupra școlărilor și a societății, cu cât vor fi mai luminoase exemplele, ce le vor vedea în vieța învățătorilor lor și cu cât se va interesa publicul inteligent mai viu de însuși serbarea. Din motivul acesta ar fi de dorit, ca serbarea zilei paserilor și a arborilor să se țină în tot locul, participând membrii senatului școlar cu preotul în frunte, apoi inteligența satelor și toți fruntașii țărânimii noastre. Iar cu prilejul serbării să se arete nu numai foloasele ființelor iraționale, ci dela simpatia acestora, să se ridice, în explicare, la iubirea creștinească, care nu pismuiește, nu defaimă, nu se mânia, nu cugetă răul și nu se bucură de nedreptate, cum zice Apostolul, iar de aici la Dumnezeu, pe care suntem datori, să-l iubim mai pe sus de toate. (șr.)

*

În jurul republicei de pe muntele Atos. Pe urma biruințelor armatelor aliate din Balcani, cari au făcut ca imperiul otoman din Europa să se prăbușească, s'a ivit și ideea înființării

unei republice pe muntele sfânt (Hagion Oros) al peninsulei Chalchidiche. Asupra acestei chestii s'a scris și discutat mult și până acuma, de aci încolo va fi însă și mai mult la suprafață, de oarece ea poate fi socotită aproape ca un fapt împlinit. Rusia, marea protectoară a statelor balcanice, are interes, că și până când i-se va deschide calea prin Dardanele și va putea adnexa acest munte, care-i este atât de «sfânt», el să nu aparțină nici unei puteri balcanice — de aceea muntele Atos va deveni cea mai tinără, și în aceeaș vreme cea mai originală republică a bătrânei Europe.

Așa fiind, nu va fi credem lipsit de interes, dacă vom înșiră aici câteva lucruri referitoare la stările de azi ale acestei țări de călugări. Pe muntele Atos sunt de prezent 21 mănăstiri călugărești, dintre cari Grecii stăpânesc 17, iar Sârbii, Bulgarii, *Românii* și Georgienii (Iberii) au abia câte una. Grecii sunt deci la putere. Din ei se recrutează, aproape exclusiv, cei 4 epistați, cari stau în fruntea așa numitului «protat» (synaxis), un fel de parlament propriu al lor, care are menirea să compună toate afacerile intermănăstirești. Rușii, până bine de curând, nu aveau mănăstire proprie, ci locuiau în casele rezervate pentru călugării națiunilor «străine». Când în vremile din urmă peninsula a început să fie formal invadată de călugării ruși, cari erau scoși din Rusia pentru păcatele ce făcuseră, «protat»-ul nu le-a mai deschis porțile mănăstirilor, le-a îngăduit însă totuși să se așeze în grupe de câte 5—7 prin case mai mici. Acești călugări ruși gyrovagi, nu s'au mulțumit însă cu atâta, ci au știut să pună mâna și pe 2 mănăstiri. Paralel cu rusificarea bisericii Iberilor din Caucaz, au rusificat pe încetul și mănăstirea acestora de pe muntele sfânt, și au ocupat apoi mai mult cu puterea și o mănăstire grecească, S. Pantilimon, în care au intrat tot mai mulți, până când în urmă au silit pe Greci să iasă. Grecii au închis ochii înaintea acestor cuceriri rusești, pentrucă le convenea și lor să aibă în puternica Rusie pravoslava un sprijinitor împotriva Semilunei. Așa s'a putut întâmpla, că astăzi Rușii, deși au numai 2 mănăstiri, sunt în majoritate relativă pe muntele Atos, având acolo 3615 călugări (Grecii au 3207, Bulgarii 340, *Românii* 288, Iberii 43 și Sârbii 18). Iar între astfele de împrejurări va înțelege oricine, că pentru Rusia nimic nu poate să fie mai favorabil, decât înființarea unei republici, care să stea sub protectoratul statelor ortodoxe, și înainte de toate, dacă nu exclusiv, firește chiar sub protectoratul Tătucului.

Mai nou se svonește, că muntele sfânt va trece totuș în posesiunea Grecilor, ca nu cumva să ajungă în mână bulgărească, de unde s'ar putea scoate mai greu. Ori cum va fi, e sigur, că Rusia se va înstăpâni tot mai mult asupra «Hagion Oros»-ului. (ar.)

TELEFON.

E. S. în S. Poporul va merge pe urma acelor preoți, cari se nizuiesc serios, să traducă mai întâiu ei în vieța lor principiile eterne și învățătura mântuitoare a Domnului și scârbit și amărit în sufletul lui se va întoarce de către preoții, cari nu știu ce-i jertfa și nu vreau a-și jertfi patimile și a se înălța moralicește chiar peste toți cei încredințați grijei lor sufletești. Când vor veni laicii să facă rânduială în cele spirituale fără preoți, ori chiar împotriva lor, atunci va fi vai și amar de capul lor. Aceasta a și urmat în o parte a Bisericii surori din părțile, în cari păstorești Sfînția Ta. Iată ce scrie oficioasa din Caransebeș (Nr. 15): »In tractul Bisericii-albe s'au redus anul expirat 215 părechi de concubini. Durere însă, că — după informațiunile oficiale, ce ne sosesc din partea competentă — meritul reducerii nu este al preoților noștri, ci al organclor comunale... Ne sosesc și din alte părți vești, că unii preoți nici habar n'au de ordinele arhieresti și consistoriale date în aceasta privință, iar alții cu nimic nu cercă a de-lătura piedecile, ce se pun în calea cununării...« — Cât de vrednic e preotul, pe care adevărul faptelor îl arată turmei învățător al înfrânării și cât de condamnat e, care, neavând chemare, compromite evanghelia lui Hristos.

I. Ș. Fizeș. Indicațiunile din cărțile înșirate de Sfînția Voastră, privitoare la versul de rând și la evanghelia Invierii, nu sunt corecte. Corecte au fost numai pe anul apariției lor. Tipicul glasurilor e următorul: Sâmbătă seara înainte de Dumineca Tomii începe glas 1., apoi urmează celealalte fără intrerumpere. Terminându-se glas 8., se începe iarăș glas 1. Ordinea aceasta urmează până Sâmbătă dimineața înainte de Dumineca Floriilor. Dacă pe o Duminecă cade vre-o sărbătoare dumnezească, glasul de rând se omite Dumineca, dar nu și în săptămâna după Dumineca respectivă. — In cetirea evangheliilor dela Mănecat avem două perioade: Periodul I dela Dumineca Tomii până la Rusalii și periodul II dela Dumineca tuturor Sfînților până la Dumineca Floriilor. In Dumineca I după Rusalii (a tuturor Sfînților) se cetește evanghelia I a Invierii, apoi urmează în rând celealalte. Terminându-se evang. XI se începe ev. I. Astfel computând, in anul crt. la Dumineca Vameșului și a Fariseului am avut glas 5, ev. Invierii a V. și, in urmare, luminătoarea a V-a, iar nu glas 8. ev. Inv. XI și luminătoarea a XI-a.

A. C. Ugra. La dorința Sf. Voastre constatăm primirea sumei de cor. 6.

S U M A R U L :

Dr. Alexandru Rusu: Serbările euharistice de pe insula Malta. — **Redacția:** Iarăș limba liturgică a Hajdudoroghului. — **Zenovie Pâclișanu:** Din istoria bisericească a Maramurășului. (Episcopul Iosif Stoica) (II). — **Dr. Alexandru Nicălescu:** Sentimentalism bolnav. — **Dr. Victor Maeaveiu:** Turcii și religia lor. (III. Articol final). — **Insemnări:** Orfelinat (Senior); Noul patriarh ecumenic al Răsăritului (Virgil Pop). — **Cronică:** Inarticularea episcopiei de Hajdudorogh (ar); Ziua paserilor și a arborilor (șr.); In jurul republicei de pe muntele Atos (ar). — **Telefon.**

Pentru redacție răspunde: Dr. Alexandru Rusu,
Proprietar-editor: Membrii redacției.